

بسم الله الرحمن الرحيم

درسنامه آشنایی با فرهنگ و معارف دفاع مقدس، ویژه دانشجویان علوم پزشکی

چکیده فصل ۱۹

(جلد دوم ، صفحات ۴۲۷ تا ۴۴۷ از کتاب اصلی)،

برای استفاده توسط استادان و دانشجویان

تنظیم در تابستان ۱۴۰۱ ،

توسط کارگروه تدوین درسنامه

در زمان تنظیم این متن، روح ملکوتی نویسنده ارشد این فصل، زنده یاد
استاد دکتر منوچهر دوائی، به جوار رحمت الهی پیوست. طبیب
همواره غمخوار دردمندان، معلم و متعلم خویی ها و مرد میادین اخلاق
و انسانیت، تا آخرین دم حیات، از سرودن آرایه های انسانی و بذل لبخند
آرامش بخش و خلق با شکوهترین رفتارهای حرفه ای، دریغ نفرمود،
جلوه ای از تجربیات حیات بخش و کلام نورانی شاهد همواره زنده
دفاع مقدس در لابلای گزاره های این فصل با امانت و صداقت مسطور و
به همه صحنه گردانان نسل های آینده سلامت تقدیم شده است

فهرست

- هدف از تنظیم متن چکیده
- بیان مسئله
- واژه های کلیدی
- Key words
- چند عنوان برگزیده
 - نسبت معنویت و اخلاق
 - توصیف علم اخلاق پزشکی توسط استاد دکتر دواپی در شورای اخلاق دانشگاه جندی شاپور
 - اهمیت رعایت اخلاق در شرایط اضطراری و جنگ
 - چه مسائل اخلاقی در شرایط بحرانی و بلایا و جنگی دارای موضوعیت و اهمیت است؟
- اشاراتی گذرا به ادبیات نظری
 - اشارات مفهومی و کاربردی اخلاق پزشکی
 - اخلاق در جنگ
 - اخلاق پزشکی در جنگ
 - اخلاق پزشکی در بحران و بلایا
- اشاراتی به جنبه های ویژه اخلاقی و حرفه ای لازم الاجرا در شرایط جنگی
 - بعضی از جنبه های عمومی اخلاقی کارکنان مراقبت های سلامت
 - بعضی از جنبه های اختصاصی اخلاقی و حرفه ای کارکنان مراقبت های سلامت
 - بعضی ملاحظات اخلاقی مرتبط با نظام سلامت
- حضور معنوی و اخلاق محور جامعه پزشکی در دفاع مقدس
 - بعضی از ویژگی ها و شایستگی های اخلاقی استادان و متخصصان پیش کسوت
 - بعضی از ویژگی ها و شایستگی های اخلاقی و حرفه ای اعضای جامعه سلامت در دفاع مقدس
 - بعضی ویژگی ها و تجلیات معنوی و اخلاقی نظام بهداری رزمی
- نتیجه گیری
- تمرین

موضوعات و اهداف

هدف از تنظیم متن چکیده

این نوشته با برگیری از متن اصلی، به منظور تسهیل فرایند تدریس و یادگیری تنظیم شده است.

اهداف آموزشی فصل ۱۹

- آشنایی فراگیران با جنبه های معنوی و اخلاقی حضور جامعه پزشکی در دفاع مقدس
- اشاراتی گذرا به ادبیات نظری
- بازنمایی جنبه های ویژه اخلاقی و حرفه ای که امدادگران و درمانگران در شرایط جنگی باید رعایت کنند
- معرفی بعضی از الگوها و مصادیق الهام بخش
- اشاراتی به خاطره های درس آموز از رفتار نیکوی اخلاقی و حرفه ای

بیان مسئله

این فصل در مورد رعایت اصول اخلاق پزشکی و ارزش های اخلاق اسلامی، در شرایط بحرانی و غیرعادی، نظیر جنگ، با الهام گرفتن از الگوها و اسوه های اخلاقی دوران دفاع مقدس، تنظیم شده است. رعایت این اصول در همه فعالیت های طب و سلامت ضروری است، اما در فوریت ها و بلايا اهمیت مضاعف و حیاتی داشته، و واجب است. در رأس این ارزش ها و اصول، حفظ نفوس انسانی قرار دارد. حضور جامعه سلامت کشور عزیزمان در تأمین، حفظ و ارتقای سلامت آحاد مردم و بویژه رزمندگان و مجروحان جنگی، بسیار صمیمانه و ایثارگرانه بود و این حضور ارزنده در تاریخ پزشکی ملت سلحشور ایران ماندگار خواهد ماند.

واژه های کلیدی

اخلاق، اخلاق پزشکی، اخلاق پزشکی در جنگ، اخلاق حرفه ای، اخلاق در جنگ.

Key words

Disaster, Ethics, Ethics of War and Conflict, Medical Ethics, Medical Ethics of War, Morality, Professionalism.

چند عنوان برگزیده

نسبت معنویت و اخلاق

معنویت به معنی برجسته کردن ارزش های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است، و اخلاق به معنی رعایت فضیلت هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راستگویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق، جهت دهنده ی همه ی حرکتها و فعالیت های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می آفریند.

توصیف علم اخلاق پزشکی توسط استاد دکتر دوایی در شورای اخلاق دانشگاه جندی شاپور

«...علم اخلاق در حرفه پزشکی اهمیت و نقش اساسی دارد، این علم که باید ها و نبایدهای اخلاق پزشک را به او گوشزد می کند و شیوه رفتار با بیماران و همکاران را به او می آموزد، از مهم ترین بخش های علم و تعهد پزشکی به شمار می رود. زندگی بدون اخلاق حسنه شبه زندگی است. حقیقت آن است که در گذشته، طبیبان افزون بر داشتن درجات بالایی علمی، از مقام

و منزلتی روحانی و اخلاقی نیز بهره‌مند بودند. آن‌ها در حفظ مبانی و ارزش‌های اخلاقی بسیار می‌کوشیدند، همچنین آنان هم از جهت علمی و هم از نظر عملی، الگویی شایسته برای مردم به‌شمار می‌رفتند و مانند پیشوایان دینی همواره مردم را به نیکی، راستی، پاکی و نجابت، راهنمایی می‌کردند. علم پزشکی با هدف خدمت‌رسانی به بشر تدوین شده است و حتی گاه مرگ و زندگی آدمی بدان وابسته می‌شود و می‌تواند انسانی را از مرگ حتمی برهاند و یا موجب مرگ انسانی بشود. اینکه موضوع علم پزشکی انسان و اشرف کائنات و هدف آن رساندن سلامتی به بدن است، جایگاه ویژه آن را روشن‌تر می‌سازد. به‌دلیل همین جایگاه ویژه، طبیبان، به‌عنوان رأس و رهبر تلقی می‌شوند که علاوه بر طبیب بودن معلم نیز هستند؛ چراکه باید با نمود ارزش‌های اخلاقی نه‌تنها در سخن، بلکه در رفتار خود، الگو و راهنما برای قشری باشند که به آن‌ها مراجعه می‌کنند. این‌گونه است که جامعه به حرکت به‌سمت اهداف والای معنوی که همانا سلامت معنوی است، گرایش پیدا می‌کند و جزو غیرقابل انکار و لاینفک سلامت معنوی، اخلاق است. علت تأکید بر اهمیت اخلاق پزشکی به این خاطر است که مسائل آن فراتر از اخلاق عمومی است؛ در عرصه پزشکی این حکم صادق است که اساساً حرکت طب بر محور اخلاق بوده و پایه‌های آن بر مبانی اخلاقی استوار است....»

اهمیت رعایت اخلاق در شرایط اضطراری و جنگ

اخلاق و آداب اسلامی دستور زندگی سالم، خداپسندانه و انسا ندوستانه در همه شرایط است. در ایام صلح و آشتی، اخلاقی بودن دشوار نیست؛ مهم آن است که در زمان درگیری و نزاع، انسان اخلاق محور باشد. هنگامی که ملتی گرفتار ظلم و ستم می‌شود، نگرانی برای اخلاق طبیعی است؛ اما مهم آن است که هنگام فتح و نیرومندی، اخلاقیات فراموش نگردد....

چه مسائل اخلاقی در شرایط بحرانی و بلایا و جنگی دارای موضوعیت و اهمیت است؟

- حفظ حیات هر تعداد بیشتر از انسانهای آسیب دیده و ارتقای کیفیت زندگی سایر آسیب دیدگان
- رعایت کرامت انسانها و سایر اصول اخلاقی و جلوگیری از نقض منزلت و سایر ارزش های انسانی
- نقش آفرینی الگوها و اسوه ها که برای دیگران تکیه گاه و الهام بخش هستند
- شناخت، تدوین، آموزش، ترویج و رعایت مسئولیت‌های اخلاقی مراقبان سلامت در شرایط بحرانی، بلایا و جنگی
- حل اثربخش مسائل اخلاقی ناشی از شرایط بحرانی، بلایا و جنگی

اشاراتی گذرا به ادبیات نظری

اعمال اخلاقی انسان، نسبت به اعمال عادی و طبیعی، برتر و قابل ستایش و تحسین هستند. اخلاق پزشکی، منظومه آداب و رفتار قابل ستایش و تحسینی است که صاحبان حرف پزشکی باید از آنها مطلع و نسبت به آنها معتقد و به رعایت آنها پایبند و متعهد باشند. شناخت و اجتناب از رفتارهای ناپسند، و به عبارتی رذیلت های اخلاقی نیز در این مجموعه قرار دارد.

اشارات مفهومی و کاربردی اخلاق پزشکی

- اخلاق معتبر در حوزه سلامت، همانند سایر حوزه ها، مترادف با عبودیت و ضامن اجرایی آن خداشناسی و خداوند را ناظر بر اعمال و کردار دانستن، است،
- نظامی از اصول و قواعد اخلاقی، که ارزش‌ها و قضاوت ها در حوزه پزشکی را به کار می گیرد،
- دانشی میان رشته ای، در تعامل با رشته هایی نظیر تاریخ، فلسفه، الهیات، جامعه‌شناسی و شاخه های مختلف و ابعاد آموزشی، پژوهشی، بهداشتی، درمانی و توانبخشی سلامت را در بر می گیرد،
- مجموعه هنجارها، ارزش ها، و اصولی است که سبب حاکمیت رفتار اخلاقی میشود و در برگیرنده موارد زیر است:

- فضیلت‌ها (کمالات، بایسته‌ها، شایسته‌ها، هنجارها، خوبی‌ها و صفات حسنه)؛
- رذیلت‌ها (پستی‌ها، نبایدها، ناشایست‌ها، ناهنجاری‌ها، بدی‌ها و صفات ناپسند)؛
- تبیین و تحلیل تحقق موارد فوق در رفتارهای حرفه ای کنشگران سلامت؛
- ارزیابی اعمال حرفه‌ای از نظر شایستگی، خطرزایی و مسئولیت اجتماعی؛
- کاربرد میدانی و عملی: شناخت رفتار منطقی از غیرمنطقی، مزایای حاصل از رعایت اصول اخلاقی در زمان انجام وظایف شغلی، مناسبات حرفه ای، رعایت حقوق مردم و احترام به آنها در همه عملیات حرفه‌ای،
- اخلاق در جنگ:** دارا بودن حلم و بردباری، صبر و مقاومت، صدق و صفا، شجاعت، فداکاری، طهارت و پاکدامنی، دلسوزی و احساس مسئولیت در شرایط جنگی. دارنده این صفات مثل بنایی رفیع و مستحکم و دژی پایداری و استوار، درمقابل دشمنان قرار می‌گیرد. الگوهای بزرگ صدر اسلام چونان مالک اشتر نخعی و صفات شایسته ای همچون بردباری، صبر، اخلاق، طهارت و دوری از تکبر و تفرعن، از مصادیق اخلاق در جنگ می باشند.
- اخلاق پزشکی در جنگ:** اصول و مبانی، دستورالعمل‌ها و الگوهای شایسته ناظر بر عملکرد بهینه و چگونگی تنظیم و کنترل رفتار و مسئولیت‌های حرفه‌ای در شرایط بحرانی جنگ و پاسخ‌گویی به‌هنگام بهداشتی درمانی، به نیازهای ضروری درجهت کنترل بحران، که در محدوده رسالت و وظایف ذاتی صاحبان حرفه‌های سلامتی و در برگیرنده موارد زیر است:
- کدها و مسئولیت‌های اخلاقی در حرفه پزشکی در شرایط جنگی؛
- تشخیص دقیق مسائل، مشکلات و بحران‌های اخلاق حرفه‌ای در شرایط جنگی و راهیابی و حل اثربخش آنها؛
- پیشگیری از تهدیدها و آفت‌های اخلاقی که در شرایط جنگی احتمال وقوع دارند؛
- اخلاق پزشکی در بحران و بلایا:** التزام عملی به مشارکت در کنترل بحران در بلایا، به محض فراخوان، با حداکثر توان و امکان، از طریق ارائه بیشترین خدمات سلامت، در کمترین زمان ممکن به بیشترین تعداد مصدومان و سایر نیازمندان به مراقبت و خدمت، با التزام به حقوق و کرامت‌انسانی مردم بلادریده، که ارکان آن عبارتند از:
- رعایت شئون حرفه‌ای با پایبندی به جمیع ارزش‌های اخلاقی؛ و اتخاذ تصمیم‌های اخلاقی فوری و بهنگام؛
- استفاده عادلانه از منابع، خاصه منابع محدود، و سایر مفاد علمی و امدادی درمانی، منطبق با دستورالعمل‌ها؛

اشاراتی به جنبه‌های ویژه اخلاقی و حرفه ای لازم‌الاجرا در شرایط جنگی

در شرایط جنگی، توجه و رسیدگی به مجروحان، حتی مجروحان دشمن، با رعایت موازین الهی و انسانی ضروری است. مجروحان، افراد ناتوان و اقشار آسیب پذیر، در پناه اخلاق حرفه‌ای امدادگران، پرستاران، پزشکان و سایر مراقبان در امان و جلوگیری از تعدی و ظلم از آداب اخلاقی جنگ در اسلام است. اصول و ارزش‌های اخلاق پزشکی در جنگ و حوادث دست‌ساز بشر و سایر فوریت‌ها ثابت است و تغییر نمی‌کند و مانند زمان صلح، رعایت آنها ضروری است. امداد و درمان در شرایط جنگی، حوادث تروریستی و نظایر آن، متفاوت با دیگر شرایط و امکان نقض اصول و موازین اخلاق پزشکی نیز بیشتر است، به‌همین دلیل، اخلاق محوری پرسنل سلامت، به آموزش، کسب مهارت، دقت و مراقبت بیشتری نیاز دارد؛

بعضی از جنبه‌های عمومی اخلاقی کارکنان مراقبت‌های سلامت:

- انجام مراقبت‌های خدمات و وظایف حرفه ای، با نیت خداپسندانه و موازین انسا ندوستانه؛
- حاکم نمودن وجدان خود بر اعمال و رفتار، بعنوان مراقب درونی؛
- آشنا بودن و عمل به وظایف اخلاقی، حرفه ای و مقررات مندرج در دستورالعمل‌های تنظیم شده برای شرایط خاص؛

- آشنا بودن و عمل به مقررات و مفاد کنوانسیون ها و معاهدات بین المللی؛
- التزام به استفاده منصفانه از امکانات در دسترس برای اهداف و مصالح سلامتی و عدم استفاده برای سایر اهداف؛
- جتناب قطعی از هر نوع مشارکت یا معاونت در اعمال و رفتار تبعیض آمیز، تحقیرآمیز، ظالمانه، ارتکاب شکنجه، و هر اقدام دیگری که مخالف اخلاق اسلامی و موازین حقوق بشر است؛

بعضی از جنبه های اختصاصی اخلاقی و حرفه ای کارکنان مراقبت های سلامت:

- تلاش حداکثری برای حفظ سلامت جسمی، روحی و معنوی انسان های آسیب دیده و کاهش درد و رنج و معلولیت و افزایش کیفیت زندگی بعدی آنان؛
- پایبندی به اصل اخلاقی **رضایت آگاهانه** و انجام مراقبت های لازم وفق بهترین مصلحت و هر زمان که میسر باشد، با رضایت صریح بیماران و مجروحان؛
- احترام به و رعایت حق **محرمانه بودن اطلاعات** بیماران و مجروحان و عدم افشای آنها، مگر طبق دستورالعمل ها و تنها به مراکزی که در قانون مشخص شده است؛
- تلاش و التزام به **حفظ حریم خصوصی مجروحان**، بیماران و درگذشتگان؛
- التزام اکید به قرار ندادن خدمت رسانی و مراقبت از مجروحان و بیماران، چه غیرنظامی و چه نظامی، به عنوان وسیله ای برای تبلیغات یا اهداف سیاسی؛
- اصل حفاظت از خود، همکاران و دیگران، استفاده از ابزار استاندارد حفاظت شخصی و انتخاب محیط های امن کاری؛

بعضی ملاحظات اخلاقی مرتبط با نظام سلامت

- کارکنان مراقبت های بهداشتی، باید مورد احترام همه باشند، و دسترسی ایمن آنها به بیماران، مراکز درمانی و تجهیزات تسهیل گردد؛
- در حین انجام دادن وظایف و در جایی که حق قانونی دارند، با نمادهای بین المللی شناخته شده، مانند هلال احمر یا صلیب سرخ، شناسایی و به عنوان یک مظهر قابل مشاهده طبق قوانین بین المللی، محافظت شوند؛
- به سبب انجام دادن وظایف خود مطابق هنجارهای قانونی و اخلاقی، هرگز نباید مجازات شوند،

حضور معنوی و اخلاق محور جامعه پزشکی در دفاع مقدس

مشارکت جامعه سلامت کشور عزیزمان در دوران دفاع مقدس، بسیار صمیمانه و ایثارگرانه بود. اعضای این جامعه هماهنگ و همسو با دیگر قشرهای کشور، حضوری پرشکوه، همه جانبه و تاریخ ساز داشتند. «مهربانی توأم با آرامش» و «تواضع همراه با تدبیر»، ترجیع بند «صفات جمال و جلال پروردگار» است که رشحاتی از آن به صورت «ایمان همراه با عمل» در صحنه گردانان خدمات سلامت در دوران دفاع مقدس متجلی و به نمادی از مقاومت ماندگار و الهام بخش تبدیل گشت.

بعضی از ویژگی ها و شایستگی های اخلاقی استادان و متخصصان پیش کسوت:

- برخورداری از سیره خداجویانه، طبییانه، کریمانه، بلندنظرانه، انساندوستانه و نیک اندیشانه
- برخورداری از شخصیتی بالیمان، رفتاری نمونه و بی ریا و مقید به عمل صالح و نیکوکاری، بطوری که، همه رفتار و صفاتشان الگو و الهام بخش است.
- مهربانی همراه با صلابت، دلسوزی، تواضع و فروتنی، صبر و خستگی ناپذیری، انتقادپذیری و اصلاح پذیری، ساده زیستی و بی ریایی، بعضی از صفات برجسته اخلاقی فردی آنان است؛

- در بعد اخلاق حرفه ای بعضی از برجستگی های اخلاقی ایشان عبارتند از: «ترجیح مصلحت بیماران و مجروحان را بر مصلحت خود»، «التزام به برخورداری بودن از صلاحیت علمی، مهارتهای ضروری حرفه‌ای، روزآمدی، تا حد توان سرآمدی در محدوده تخصصی خود»، «پشتکاری بی‌نظیر و مسئولانه به‌ویژه در فوریت‌ها و شرایط اضطراری»، «پایبندی و عمل به کار تیمی و الگوی فرهنگی بودن در اصل تعاون و مشارکت»، «به انتقال تجارب خود به دیگران، اعم از همکاران و نسل جوان بعدی، پایبند و در این امر سخاوتمند هستند»، «درس‌پذیر، درس‌دهنده و آموزنده مادام‌العمر هستند و هرگز از آموزش دادن به نسل جوان غفلت نمی‌کنند».
 - از نظر اخلاق اجتماعی بسیار دلسوز و مسئولیت‌پذیرند (استقبال از خطرات با ارائه خدمات مستمر و بی‌نظیر در جنگ تحمیلی نماد مسئولیت‌پذیری اجتماعی ایشان است)؛ دارای شخصیتی مردمی‌اند، خود را وقف مردم نموده، متعلق به مردم و پایدار بر این عهد هستند؛ دارای شخصیت مثبت اجتماعی، مصلح، و تشویق‌کننده و برانگیزاننده خوبی‌ها هستند. بعضی از ویژگی‌ها و شایستگی‌های اخلاقی و حرفه ای اعضای جامعه سلامت در دفاع مقدس:
- حضور در دفاع مقدس را مسئولیتی اجتماعی، تکلیفی حرفه‌ای درقبال مردم و جامعه و رسالتی تاریخی دانسته و آگاهانه، داوطلبانه و ایثارگرانه به آن پاسخ داده‌اند. شهامت و فداکاری اعجاب‌برانگیز و بزرگواری و جوا نمردی، روحیه غالب و صبر و پایداری از بارزترین صفات اخلاقی میدان داران سلامت در دفاع مقدس بوده است. آنان اخلاق و معنویت را با وظایف حرفه ای درهم آمیخته بودند. روحیه شهادت‌طلبی، والاترین ویژگی آن دوران بوده، که در مدافعان سلامت، نظیر سایر رزمندگان تجلی یافته بود.
- بعضی ویژگی‌ها و تجلیات معنوی و اخلاقی نظام بهداری رزمی**
- التزام به رعایت مبانی علمی و بین‌المللی شناخته شده و استاندارد در آن زمان و دستورالعمل‌های مهم و حیاتی نظیر تریاژ؛ تبدیل گفتمان علمی ترومای جنگی، به گفتمان غالب؛ ابتکار عمل، خلاقیت و مدیریت قاطع در حل مشکلات غامض و نیازهای بزرگ و و کنترل حوادث بسیار سنگین در جنگ؛ رعایت رفتار انسانی و مفاد کنوانسیون‌های بین‌المللی درمورد اسرای جنگی مجروح و بیمار دشمن؛ استفاده حداکثری از امکانات و خدمات نیروهای انسانی داوطلب و انتقال تجارب به سایر همکاران جوان و شایسته؛ ارتقای دائم سطح حفاظتی بیمارستان‌های صحرایی و اورژانس‌های خط مقدم جبهه‌ها؛ از نمودهای بروز و ظهور اخلاقی، و معنوی در نظام بهداری رزمیدوران دفاع مقدس بوده است.

تمرین و تأمل

- از استاد دواپی چه می دانید؟
- اندیشه های اخلاقی استاد دواپی را چگونه تحلیل می کنید؟
- آیا پیش‌کسوتان دفاع مقدس، الگوهای قابل اعتمادی برای اخلاق محوری نسل امروز و فردا هستند؟
- هر نوع نظریه، انتقاد و پیشنهاد خود را برای پویایی این درس، مکتوب و از طریق مسئولین محترم آموزشی منعکس فرمایید.